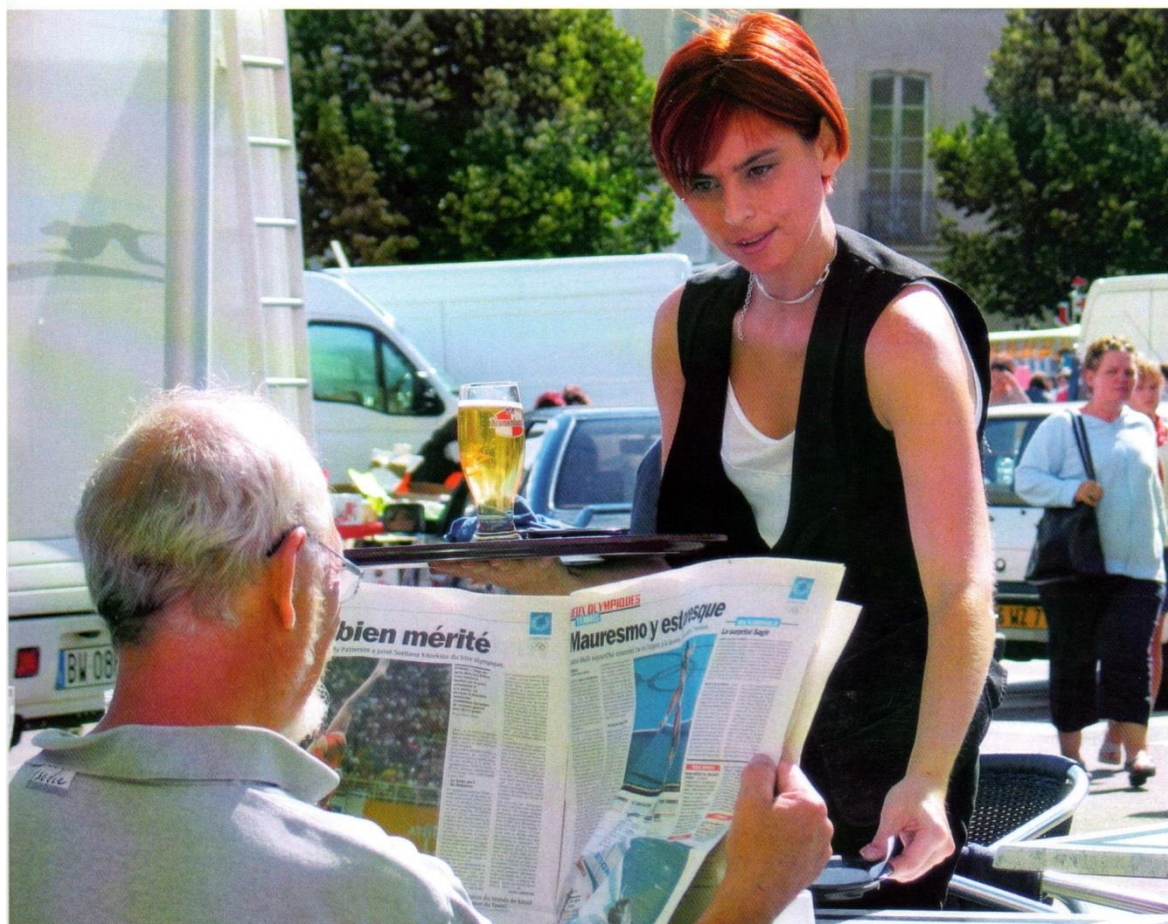

OPNIEUW AANGESPROKEN

DOORDENKEN OP CONTEXTUEEL PASTORAAT

Hanneke Meulink-Korf

Onder redactie van
Annette Melzer en Kees Bregman

Hanneke Meulink-Korf

OPNIEUW AANGESPROKEN

DOORDENKEN OP CONTEXTUEEL PASTORAAT

Verzamelde bijdragen aan 'Contextuele Berichten'

onder redactie van

Annette Melzer en Kees Bregman

Uitgeverij Narratio, Gorinchem

Ontwerp omslag: Narratio
Foto omslag: Wim Noorlander
ISBN 978 905263 481 4
NUR 711

Tweede druk 2016

© 2013 Stichting Contextueel Pastoraat in Nederland
© Uitgeverij Narratio, Gorinchem

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt worden, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

VOORWOORD

Voor bijna alle afleveringen van de achttien jaargangen van Contextuele Berichten sinds 1995 heeft Hanneke Meulink-Korf het inleidende artikel 'Ter opfrissing' geschreven. Ter gelegenheid van haar afscheid van de redactie is het plan opgevat deze artikelen te bundelen, als een spiegel van de ontwikkelingen in het contextueel pastoraat. Dit boek geeft een verfrissende kijk op hoe de contextuele begrippen zich in de loop der jaren met het oog op het pastoraat hebben verdiept. Uitgedaagd door vragen vanuit de sociale wetenschappen, vanuit de kerk en het tijdsgewricht ging Hanneke aan de hand van de thema's van Contextuele Berichten in dialoog met de bronteksten van Ivan Boszormenyi-Nagy, Geraldine Spark, Barbara Krasner en Austin Joyce. Definities – begrenzingen, omschrijvingen – bleken *groeiwoorden*. Met behulp van Hanneke's artikelen werd in de redactie en onder de lezers doorgedacht met het oog op pastoraat.

Nu Hanneke de pen overdraagt gaan wij verder, maar niet zonder deze schatkist van haar artikelen, wat ook een ware 'Fundgrube' is geworden' woorden die geformuleerd zijn op de dynamiek van de relationele ethiek in reflectie met de tijd. Erdoor aangesproken laat het je niet meer los.

Ook de stem van Aat van Rhijn klinkt door in dit boek. Eén 'Ter opfrissing' (over destructieve entitlement) is van de zijn hand. Dankbaar zijn we voor zijn inspiratie en 'legaat' aan filosofische doordenking en maatschappelijke betrokkenheid. Veel bijdragen heeft Hanneke geschreven in dialoog met Aat en ook na zijn overlijden is zijn stem blijven doorklinken. In hun proefschrift 'De Context en de Ander' schrijven zij samen (p. 288):

Elk geslacht "knoopt opnieuw aan" bij wat in vorige geslachten is geleerd en maakt daar tegelijkertijd afstand toe. Dat is dus geen herhaling of eindeloze reproductie van het "vertellen" of de "zonden" "der vaderen" of "der moederen", maar een ook langs de lijn der loyaliteiten gegeven "surplus van de waarheid boven het zijn". Levinas suggereert dit surplus met de metafoor van de "kromming van de intersubjectieve ruimte", die "duidt op de goddelijke intentie van elke waarheid. Deze 'kromming van de ruimte' is misschien de tegenwoordigheid zelf van God.

Misschien is dit wat Levinas "vergeving" noemt:

dat er een leergang is, dat er vrouwen en mannen zijn in de volgende generatie die – zonder dat ze een reproductie zijn of doen – zo in de intersubjectiviteit verder gaan. Het eigenlijke subject van de gang is God.

De titel vonden we door het redactiewerk voor dit boek. Lezend en herlezend werden we niet alleen 'opnieuw aangesproken' door de gedachten van Hanneke en Aat, maar raakten we ook opnieuw doordrongen van de onherroepelijke aanspraak die uitgaat van het gelaat van de ander. Levinas vond daarin het a priori van de ethiek en Aat en Hanneke bouwden op deze basis de contextuele benadering van Nagy uit tot contextueel *pastoraat*.

De foto op de omslag is van de hand van Wim Noorlander, op voorstel van Hanneke Meulink overgenomen uit CB 13/1 voorjaar 2008, over 'Verbeelding, esthetisch en ethisch'. De foto legt een moment van ontmoeting vast op een zomers terras in Autun, Frankrijk. De serveerster communiceert op open wijze een poging tot contact met de man achter de krant. Alles wacht tot het moment waarop hij de krant laat zakken en er blijk van geeft dat hij zich 'opnieuw aangesproken' weet. Voor Wim Noorlander is dit de contextuele kunst van de fotografie: *In een fractie van een seconde het 'verhaal' pakken dat er tussen die twee mensen gebeurt*. Fotografie is een techniek die zich ogenschijnlijk vooral met de feitelijke werkelijkheid (1e dimensie), bezighoudt. Er is 'ethische verbeelding' voor nodig én geduld om het oment van de aanspraak (4e dimensie) waar te nemen. Juist daarop willen we in het contextueel pastoraat bedacht zijn.

Achterin het boek vindt u enkele registers. Allereerst een lijst contextuele basisbegrippen waarvan we omschrijvingen uit verschillende bronnen hebben opgenomen. Naast elkaar geven ze een aanvulling op elkaar. Daarnaast zijn er een register van thematische onderwerpen en een literatuurlijst.

Hanneke Meulink verwijst in menig bijdrage naar haar samenspraak met anderen. Hun namen vindt u ter plekke. Wij danken ieder voor zijn of haar aandeel en met name Arno Martens voor zijn bijdrage in het hoofdstuk over overdracht. Ten slotte willen we in het bijzonder Ineke Breugem bedanken voor haar grote inzet bij het persklaar maken van dit boek. De zorg voor de puntjes op de i en het contact met de uitgever waren bij haar in vertrouwde handen.

Didam-Soest, oktober 2013

Annette Melzer en Kees Bregman
Opleiders Contextueel Pastoraat

INHOUD

Parentificatie (2..1)	9
Exoneratie (ook wel 'onschuldigen') (2.2)	11
Destructive Entitlement (2.3) – Aat van Rhijn	14
'De tocht naar Jeruzalem' van H.N. Werkman (3.1)	16
Transgenerationele solidariteit (3.2)	18
Het verschijnsel 'overdracht' contextueel bezien (4.1)	21
Over borg staan en de roulerende rekening (4.2)	29
Het begrip 'moratorium' (4.3)	31
Het uitstellen van rouw en loyaliteit (5.1)	33
Veelzijdig gerichte partijdigheid en partij zijn in de dialoog (5.2)	35
Over vaderschap (5.3)	38
Kinderen in context (6.1)	41
Het geminachte kind of het beschuldigen van ouders (6.2)	45
Samengestelde gezinnen, stiefouders, stiefkinderen (6.3)	49
Attitude en methode tegelijk: veelzijdig gerichte partijdigheid (7.1)	54
Depressiviteit (7.2)	58
Vergeving en exoneratie (7.3)	63
Radicaal anders! Mensen hebben geen wortels zoals bomen (8.1)	68
Vervreemding en verlangen naar verbinding (8.2)	72
Collegialiteit (8.3)	75
Verhoudingen tussen de generaties – komt er een nieuwe? (8.4)	78
Nadenken over schaamte (9.1)	82
Contextueel denken over verslaving (9.2)	87
Zorg om sterven (9.3)	94
'No context is an island' (9.4)	99
De rol van relaties en over generaties heen (10.1)	107
Verwennen en 'voorbij het niets-voor-niets' (10.2)	114

Geloofsoverdracht als ethische verwikkeling in een weerbarstige praktijk (10.3)	118
Wat is fair en wat is helpend? (10.4)	124
Een benadering van seksualiteit (11.1)	132
Eer bieden (11.2)	135
'IK' – kwetsbaar geschenk en moeilijke opdracht (11.3)	141
Mislukken (12.1)	146
Werken aan vrede (12.2)	149
Zijn herkomst indachtig (12.3)	154
Anders denken over de betekenis van macht en relaties (12.4)	161
Verbeelding, esthetisch en ethisch (13.1)	164
'Fair play' (13.2)	168
Over ouders en kinderen rond adoptie (13.3)	172
Een 'mooi' woord – over vertrouwen (14.1)	178
Broederschap en zusterschap van verschillenden (14.2)	183
Nadenken over de doop in contextueel perspectief (14.3)	189
Contextuele betekenis van loyaliteit (14.4)	194
Oud zijn en de solidariteit tussen de generaties (15.1)	199
Uit betrouwbare bronnen (15.2)	205
De verjaardag: zelfafgrenzing en zelfvalidatie (15.3)	208
Klagen (15.4)	212
Veteranen en hun context (16.1)	217
Tweeling, meerling, enkeling (16.2)	222
Diagnose en verantwoordelijkheid (16.3)	227
Gerechtigd zijn (16.4)	233
Over doodsverlangen en grenzen van bijstand (17.1)	238
Seksuele oriëntatie en inclusiviteit in kerk en wereld (17.2)	242
Contextueel nadenken over kerkverlating (17.3)	248

De diagnose voorbij, een contextuele attitude (17.4)	255
Register van belangrijke contextuele begrippen	261
Register van thema's	278
Literatuurlijst	280

PARENTIFICATIE (2.1)

Om de betekenis van dit begrip na te gaan, wil ik stil staan bij de vraag hoe Nagy nu eigenlijk aan zijn inzichten gekomen is. Het eerste antwoord laat zich raden: in zijn werk als psychotherapeut. Het tweede antwoord kan naar mijn overtuiging zijn, dat hij niet terugschrikt om inzichten bij te stellen of zelfs te herroepen, want hij het 'operationaliseren' van inzichten over menselijke verhoudingen wordt er nieuw inzicht (dat niet zomaar uit het oude voorkomt) gewonnen. Het begrip parentificatie is daarvan een voorbeeld. Parentificatie is letterlijk: *tot-ouder ('parens') - maken*. Toen Nagy de term introduceerde (in 1965) bedoelde hij er dit mee:

De toekenning van een ouder (-object) rol aan een gezinslid dat daarvoor niet de passende leeftijd heeft. Dit gebeurt op grond van de overweldigende druk van de ouder die een ander zoekt ter bevrediging van zijn relatiebehoeften. In tegentelling tot wat bij overdracht gebeurt, spant bij parentificatie de ander gewoonlijk onbewust samen met de 'verwongen' behoefte. Zo wordt de attitude niet 'persoons-vreemd', hoewel het wel 'leeftijds-vreemd' is.'(Uit het verslag van 'De Leidse cursus', die in 1965 door Nagy e.a. in Nederland gegeven werd.)

Er mee werkend en er anderen mee zien werkend, is Nagy erop attent geraakt dat dit begrip zijn doel voorbij gaat wanneer het tot een diagnose zou worden, een oordeel over een bepaalde situatie: zó zit het daar tussen die ouder en dat kind, dat is te zwaar voor dit kind, en we moeten dit kind dus daarvan bevrijden (lineair causaal gedacht). Want daarmee bleek overgeslagen te worden: de relationele hulpbron van de beschikbaarheid van dit kind. Door die te verstaan vanuit een pathologisch voorteken, wordt overboord gezet (door de hulpverlener) wat het kind geeft. En dan wordt dit kind dubbel onrechtvaardig behandeld.

Nagy is dan ook soms gaan spreken van 'parentificatie' als: niet noodzakelijkerwijs slecht, het kind leert ervan een verantwoordelijke rol op zich te nemen, *mits het kind daarvoor waardering (erkenning) ontvangt*. Over-parentificatie is dan de destructieve verwording: 'wanneer volwassenen de aangeboren neiging van hun kinderen tot vertrouwensvolle toewijding manipuleren'. (Tussen geven en nemen, p. 478). Ook wanneer dit laatste het geval is, is een kind alleen geholpen wanneer dit wonderlijke vermogen om zich het lot van haar of zijn ouder(s) aan te trekken gerespecteerd wordt als menselijk. En wanneer daarbij de betreffende ouder als menselijk beschouwd en bejegend wordt, dat wil zeggen als uitgerust met de zelfde soort 'kwetsbaarheid' voor het lot van een ander.

'(Over-)Parentificatie' bij Nagy kan dus niet als absolute uitspraak gelden. Het is een begrip dat (dialectisch-ethisch gedacht) vanuit het zoeken naar vertrouwen moet worden begrepen, en dat is een proces waarin de pastor soms kan helpendoor dit bij ieder van de betrokkenen 'terug te horen'.

EXONERATIE

(ook wel: 'ontschuldigen') (2.2)

Weinig begrippen uit de contextuele benadering hebben zoveel stof doen opwaaien als het begrip 'exoneration'. In hoeverre dit stof 'misverstandelijk' is, is een vraag waarbij ik in het onderstaande alleen maar kort stilsta. Eerst een klein overzicht over: Nagy, Spark en Krasner over 'exoneration'. In 'Invisible Loyalties' (IL), dat in 1973 verscheen van de hand van Nagy en Geraldine Spark, komt dit begrip op een beperkt aantal plaatsen voor. Dit begrip dat als het ware terloops wordt geïntroduceerd, komt uit een juridisch/juridisch-financieel taalveld. Die herkomst heeft deze term gemeen met andere termen die Nagy gebruikt (denk aan: 'balans', 'debet' en 'credit', 'rekening'). Net als voor die andere termen geldt dus ook voor 'exoneration' dat bij dit begrip emoties niet op de voorgrond staan. Tegelijk kan de bezigheid van 'exoneration' een hoogst emotionele zijn!

We nemen als uitgangspunt de uitgebreidere omschrijving van Nagy en Barbara Krasner uit 1986 in 'Between Give en Take' (BGT). 'Exoneratie is een proces waarin de last van schuldigheid (culpability) bij een persoon die wij tot dan toe blameerden, van de schouders genomen wordt. In onze ervaring valt klinische verbetering vaak samen met het hernieuwde vermogen van ouders om hun eigen schijnbaar falende ouders te exonereren.

Exoneratie verschilt van vergeving (forgiveness, ook: vergevingsgezindheid, MK). De daad van vergeving laat gewoonlijk de veronderstelling van schuld (guilt) stáán en breidt de grootmoedigheid van de vergevende persoon uit tot de persoon die haar of hem bezeerde. Door het aanbieden van vergeving ziet een persoon ervan af om de schuldige (the culprit) aansprakelijk te stellen en om te vragen om bestraffing. In contrast hiermee is kenmerk van exoneratie dat het resulteert uit een volwassen hertaxatie (reassessment) van hoe de tekort schietende ouder zelfs in diens eigen jeugd slachtoffer was. Exoneratie vervangt een raamwerk van blaam met gerijpte beoordeling van de keuzen, inspanningen en beperkingen van een persoon (of een situatie) in het verleden.'(BGT 9. 416, vert.MK).

Een zorgvuldige omschrijving die op het bovenstaande is gebaseerd, vind ik die van Bernard Braakman. Hij omschrijft 'exoneration' als 'afnemen van de last'. (In: 'Van je familie moet je het hebben!', brochure Toerusting, 1990.) 'Het effect van het afnemen-van-de-last van de ouders is dat er ruimte komt om de schuldvraag onbeantwoord te laten en de energie te richten op wat er aan vruchtbare mogelijkheden resteert.'(Id., p. 43)

Dat is precies de reden dat de vertaling 'ontschuldigen' mijns inziens minder gelukkig is (hoewel natuurlijk veel beter en heel wat anders dan 'verontschuldigen'): de schuldvraag staat niet (meer) centraal, de blik is gericht op wat er kan worden gedáán. Dit 'ontheffen' door volwassen kinderen van hun ouder(s) geeft hoop voor hen en de nieuwe generatie.

Met Aat van Rhijn gebruikt ondergetekende de term 'exoneratie'; waarom? Omdat die term in het Nederlands bestáát; net als in het Engels in het juridische taalveld. Een 'exoneratie-beding' is bekend uit de sfeer van contract-sluiting. Er is sprake van 'vrijtekening van aansprakelijkheid, die uit een gesloten overeenkomst of een gewoonte zou voortvloeien, indien deze in de gegeven omstandigheden naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid onaanvaardbaar zou zijn.' (Een citaat met behulp van het Burgerlijk Wetboek, art. 6:1) Het is aardig om bij stil te staan, omdat dit ook voor Nagy de connotatie was van het woord, toen hij dit 'koos' en dat vervolgens in de contextuele therapie bekend werd.

Samenvattend: in de rechtstaal van Nagy betekent 'exoneration' beperking of zelfs vrijwaring van aansprakelijkheid.

En het verschil met 'vergeving'? Ik vermoed sterk, dat Nagy hier met een karikatuur een historische uitwas van wat 'vergeving' is, bestrijdt. 'Ik ben zo goed om jou, slechterik, te vergeven; je staat ver onder mij.' Dat is een uitwas, waarin 'vergeving' en nieuw wapen in de strijd is (en niets van doen heeft met de ethiek, met de vierde dimensie). Nietzsche heeft daar spannende dingen over geschreven in verband met een bepaald type christendom. Terwijl met 'aphiëmi' (zie onder meer Joh. 20:23) toch ook iets anders is bedoeld! Vergeving is niet een algemeen soort gezindheid, maar iets wat alleen maar gedaan kan worden door wie onder de kwetsing leed, door de gedupeerde, het slachtoffer, ten opzichte van degene die dit aandeed. Datzelfde geldt voor exoneration.

Het onder ogen zien door het volwassen kind van het 'destructive entitlement' van de ouder... dat Nagy ons de ogen opent voor het werk van exoneration, het opnieuw present zijn en de ouder bevragen (dialog), eventueel (b.v. na overlijden van de ouder)... bij derden navragen hoe de ouder opgroeide (in betrouwbaarheid of gebrek daaraan), wat voor kansen deze ouder in haar of zijn tijd had om hulp te vragen in moeilijke omstandigheden...dat alles vind ik een kostbaar gegeven. Van een mens afdwingen (door moraliseren of iets dergelijks) een ander te exonereren kan net zo min als het afdwingen van vergeving. Het is zelfs niet iets wat een therapeut of een pastor kan organiseren. Het is bij uitstek een daad die de 'exonerator' in de vrijheid (her)stelt en tegelijk al ut een zekere vrijheid voortkomt. Hoe een mens daaraan komt, aan dat 'vermogen'? Met woorden van Nagy: door verdienen van entitlement. Dat is in dit verband: dat een mens de eigen pogingen om de ouder te exonereren serieus neemt en in verhouding met eventuele eigen kinderen en eventuele levenspartner present is: bouwend aan de betrokkenheid van de relationele wereld.

OPNIEUW AANGESPROKEN

DOORDENKEN OP CONTEXTUEEL PASTORAAT

'Opnieuw aangesproken' bundelt de bijdragen die Hanneke Meulink-Korf schreef als redactielid van Contextuele Berichten, het blad van de Stichting Contextueel Pastoraat in Nederland. In haar thematische bijdragen verbindt zij de familietherapeutische benadering van Ivan Boszormenyi-Nagy, de dialogische optiek van Martin Buber en het ethische denken van Emmanuel Levinas met het oog op het pastoraat. Zo bieden deze teksten bezinning op 'contextueel pastoraat': de visie, houding en werkwijze die georiënteerd zijn op het ethische moment in menselijke relaties. Dit boek geeft een verfrissende kijk op hoe de contextuele begrippen zich in de loop der jaren met het oog op het pastoraat hebben verdiept. Uitgedaagd door vragen vanuit de sociale wetenschappen, vanuit de kerk en het tijdsgewricht is Hanneke Meulink de dialoog aangegaan met de bronteksten van Ivan Boszormenyi-Nagy, Geraldine Spark, Barbara Krasner en Austin Joyce. Definities – omschrijvingen, begrenzingen – blijken groeiwoorden. Met behulp van deze artikelen en de toegevoegde lijsten van contextuele begrippen en literatuur kan een nieuwe generatie contextueel geschoolde pastores doordenken over goede zorg voor mensen in hun relationeel-ethische verwickelingen. 'Opnieuw aangesproken' is geredigeerd door Annette Melzer en Kees Bregman, opleiders Contextueel Pastoraat, m.m.v. Ineke Breugem, secretariaat SCPN.